

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТРАКТОРОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Гріффен Л.О., д-р техн. наук, проф.
(*Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК*)

Рецензія на книгу: О.Г. Кривоконь. Тракторобудування в Україні: передумови, історія та тенденції розвитку в аспекті світового прогресу (20-ті – 80-ті рр. XX сторіччя) : монографія. – Харків : ПП «Технологічний центр», 2015. – 672 с.

Дослідження тенденцій розвитку будь-якої сфери машинобудування має теоретичне та прикладне значення з огляду на можливість здійснювати проєкцію виявлених закономірностей на подальший розвиток галузі та використання отриманих даних для оптимізації існуючого виробництва й створення принципово нових підприємств. Непересічну цінність в даному контексті мають історичні доробки, що містять інформацію стосовно особливостей розвитку, перспективних напрямків, проблем та запропонованих і реалізованих шляхів їх вирішення у такій важливій для нашої країни галузі як тракторобудування.

Відтак, фундаментальне монографічне дослідження «Тракторобудування в Україні: передумови, історія та тенденції розвитку в аспекті світового прогресу (20-ті – 80-ті рр. XX сторіччя)», де ґрунтовно аналізуються особливості зародження та головні здобутки даної галузі, всебічно розкриваються її чинники та ключові напрямки, є актуальним, затребуваним і концептуальним. На основі аналізу різноманітних джерел автори вдалося сформувати об'єктивну, комплексну, цілісну та науково обґрунтовану картину розвитку тракторобудування на території України, зосередивши особливу увагу на технічних, управлінських і наукових аспектах та визначенні місця вітчизняного доробку серед світових надбань.

Відомо, що розвиток тракторобудування у світі уможливився з середини

XIX сторіччя завдяки науковим відкриттям та промисловій революції. Еволюція тракторів пройшла шлях від парових локомотивів, недосконалих тракторів на сталевих колесах через розвиток систем тракторів до комфортабельних дизельних сучасних машин з автоматичними коробками швидкостей, з трьох точковою системою з гідравлікою, з комп'ютерним управлінням і GPRS.

Варто уваги, що увесь масив інформації стосовно історії створення та технічних особливостей тракторів різних країн та періодів представлений у рецензованій монографії у логічному викладі, аргументовано та послідовно. Особливо цінними, на наш погляд, є детальні відомості про найбільш відомі трактори різних країн, їх технічні характеристики та параметри. Всього в роботі наведено опис майже 300 іноземних моделей, що безсумнівно, заслуговує поваги та схвалення. Представляє особливий інтерес і здійснений в роботі опис історії світового розвитку тракторобудування в аспекті загального науково-технічного прогресу, на основі чого виділені основні тенденції виробництва і функціонування тракторів в період кінця XIX – до 80-х рр. XX століття, а також висвітлено внесок провідних конструкторів та фірм, що просували дану галузь.

Аналіз світових тенденцій тракторобудування у поєднанні з дослідженням історії становлення галузі у складі царської Росії, дозволив автору виокремити витoki й чинники, що зумови-

ли розвиток тракторобудування на території України. Заслугує схвалення те, що обрані науковцем методологічна база і парадигма дослідження дали змогу проаналізувати питання зародження і розвитку вітчизняного тракторобудування в змістовно-функціональній історичній єдності без ідеологічних нашарувань та усталених міфологем. Авторіві вдалося повному поглянути на доробок науковців, конструкторів, тракторобудівників, ретельно описавши внесок українців у світовий науково-технічний прогрес. З іншого боку, не залишилися поза увагою і суттєві недоліки та проблеми галузі, які з певних міркувань замовчувалися або викривлялися.

Варто відмітити, що історія розвитку тракторобудування в Україні, зокрема і в аспекті світового прогресу, до недавня не була предметом активної уваги дослідників. Рецензована монографія ґрунтується на вельми широкій базі архівних, довідкових, аналітичних, статистичних джерел. Дослідникові вдалося систематизувати та критично проаналізувати різноманітні, пов'язані з обраною тематикою джерела, які відображають особливості вітчизняного та світового тракторобудування. Доступні сьогодні архівні та інші матеріали відкрили можливості для більш повного та різноаспектного розкриття й осмислення обраної тематики стосовно нових сторінок українського тракторобудування, етапів становлення підприємств, що випускали трактори й самохідні шасі різних типів і класів тяги.

Приміром, в роботі документально підтверджено та піддано ретельному аналізу той факт, що перші випущені на радянських заводах моделі тракторів були скопійовані з кращих іноземних прототипів. Однак, придбавши німецький прототип, який відрізнявся надійністю, якістю, був спроектований з урахуванням застосування метричної системи мір, працівники Харківського паровозо-

будівного заводу імені Комінтерну не сліпо відтворили його, а творчо переконаструювали, вирішивши завдання забезпечення потужності в 50 к.с. при роботі на гасі, заклавши такі основні габарити кривошипно-шатунного механізму, щоб при збереженні в майбутньому діаметру поршнів можна було поетапно нарощувати потужність двигуна за рахунок збільшення ходу поршня та/або частоти обертання колінчастого валу двигуна. Відтак, не можна не погодитися з висновками дослідника, що у найкоротший термін завдяки вітчизняним конструкторам було створено новий трактор, зовні схожий на прототип, але такий, що перевершував початкову модель за потенційними можливостями.

Позитивної оцінки заслуговує й те, що автором уперше оприлюднені архівні документи стосовно діяльності заводів, які займалися випуском тракторів в Україні у складі СРСР. На основі цього обґрунтовано провідну роль Харківського паровозобудівного заводу в контексті розвитку вітчизняного тракторобудування: саме це підприємство дало основу для становлення галузі, заклавши «філософію» і технологію випуску перших в СРСР гусеничних тракторів великої потужності. Важливою є теза про те, що завдяки отриманому першому вітчизняному досвіду тракторобудування на ХПЗ були підготовлені кадри фахівців, які у подальшому керували тракторними заводами і галуззю в цілому, здійснювали оперативну діяльність та створювали конструкторські розробки.

Автор стверджує, що не менший внесок у розвиток галузі було здійснено працівниками Харківського тракторного заводу ім. С. Орджонікідзе – підприємства з першим масовим виробництвом тракторів в Україні. Всі моделі ХТЗ завжди були на провідних позиціях в СРСР, а деякі з них (ДТ-54, Т-150 К) – вважалися передовими й у контексті світового науково-

технічного прогресу. Примітно, що на основі вперше оприлюднених архівних документів та з урахуванням спогадів ветеранів заводу, авторіві вдалося розкрити маловідомі проблеми проектування та будівництва підприємства у перші роки його заснування, висвітлити особливості діяльності ХТЗ в період другої світової війни, навіть описати деякі конфліктні ситуації, що виникали у колективі з радянським керівництвом.

Також в рецензованій монографії вперше у історичному контексті здійснено детальний опис функціонування й інших вітчизняних підприємств – Харківського заводу тракторних самохідних шасі та тракторного виробництва на Південному машинобудівному заводі в м. Дніпропетровськ, де тривалий час з успіхом випускалися відповідно моделі самохідних шасі, а також високоякісні трактори ПМЗ.

До безсумнівних заслуг автора як дослідника можна віднести також й обґрунтування сутнісних ознак управління тракторобудівною галуззю, відстеження змін у підпорядкуванні та назвах тракторобудівних заводів України, здійснену характеристику основних документів, що регламентували розвиток вітчизняного тракторобудування у складі СРСР.

Значну увагу в монографії приділено питанням наукового та кадрового супроводу в галузі тракторобудування на теренах України. Аналізуючи історичні й соціально-економічні передумови та джерела розвитку тракторобудування, авторіві вдалося відтворити суттєві напрями вітчизняної науково-технічної думки в різні періоди, охарактеризувати досвід науково-пошукової роботи на вітчизняних випробувальних станціях у складі Бюро по сільськогосподарській

механіці, а також у низці наукових установ і навчальних закладів.

Окреме місце посідає опрацювання матеріалів біографій провідних вітчизняних вчених, конструкторів, інженерів. В дослідженні здійснено детальний опис життєвого шляху та творчих здобутків видатних тракторобудівників:

О.П. Каргополова, К.І. Мар'їна, О.Д. Брускіна, В.Т. Цветкова, М.С. Сідельнікова, П.І. Свистуна, С.Л. Абдулі, Л.Г. Гром-Мазнічевського, Б.П. Кашуби, І.М. Медведєва, Г.В. Лебединського, В.А. Михайловського, О.А. Сошникова, В.Я. Аніловича, В.В. Бібліка, Л.М. Ганзбурга та ін. Важливо, що згадки про декого з цих видатних постатей, публікуються вперше.

Насамкінець хочемо згадати і цікавий підхід, запропонований О.Г. Кривоконом для періодизації вітчизняного тракторобудування в контексті світового науково-технічного прогресу. Розроблена й оприлюднена концепція періодизації вітчизняного тракторобудування дозволяє суттєво поглибити методологічні засади періодизації історії науки і техніки в цілому, краще впорядковувати масиви історичних, соціально-економічних, технічних, проектно-конструкторських, сільськогосподарських та інших даних, що характеризують процес і результат тракторобудування в Україні.

Підсумовуючи, зазначимо, що монографія О.Г. Кривокона представляє значний інтерес для науковців, практиків, фахівців у царині сільськогосподарського машинобудування і тракторобудування, історії науки і техніки. Рецензована праця дає підстави для подальших роздумів та дискусій, що тільки підкреслює беззаперечну цінність цього творчого дослідження.